

Мадонна на вайне

Неад’емнай часткай літаратуразнаўчага аналізу з’яўляецца разгляд жаночага вобраза, бо ён мае выключнае значэнне ў выяўленні і аўтарскай пазіцыі пісьменніка, і ідэі твора.

Проза многіх беларускіх празаікаў насычана яркімі, каларытнымі жаночымі персанажамі, але з’яўленне поўнамаштабнага раманага характару ў літаратуры XX ст. звязана найперш з імем Кузьмы Чорнага і ягоным раманам “Сястра”.

У творах пісьменніка ваеннага перыяду вобраз беларускай жанчыны набыў канцэптуальную завершанасць, філасофскае напаўненне, сімвалічнае гучанне.

Асаблівае месца сярод звыш васьмідзесяці жаночых вобразаў у спадчыне празаіка займае вобраз **дзяўчынкі-маці**, які, упершыню з’явіўшыся ў апавяданнях 20–30-х гг. і рамане “Трэцяе пакаленне”, стаў адным з вядучых у прозе перыяду Вялікай Айчыннай вайны. Атрымалася так, што ў даваеннай прозе пісьменніка ўжо была падрыхтавана глеба для стварэння шырэйшага, глыбейшага па сямантыцы вобраза-сімвала дзяўчынкі-маці, раўназначнага купалаўскаму вобразу Маладой Беларусі, багдановічаўскай Мадонне, што блізкія архетыпу Дзевы Марыі.

Дзіця, дзяўчынка-падлётка на парозе жаночасці, перад якой як на далоні ляжыць будучыня – улюбёны вобраз Кузьмы Чорнага. Такая Ганка з апавядання “Зямля”, Дося (“Хвоі гавораць”), трынаццацігадовая Насця (“Жаночая праўда і мужчынская крыўда”), чатырнаццацігадовая Зося і Ірынка Назарэўская (раман “Трэцяе пакаленне”), Люся (“Дарагуся”), Насцечка (“Насцечка”), Насця (“Расплата”), Настачка (“Бацька”). Канцэптуальную ж завершанасць вобраз дзяўчынкі-маці, як мы адзначылі, атрымаў у больш сталых творах 40-х гг. – раманах “Вялікі дзень” (Насцечка Вялічка), “Пошукі будучыні” (Волечка Нявада, Ліза Лукашэвіч), “Млечны шлях” (Марына і Гануся Сямагі).

Праграмнымі ў плане выяўлення філасофскага значэння гэтага жаночага вобраза можна назваць апавяданне “Маленькая жанчына” і раман “Млечны Шлях”.

Вобраз чатырнаццацігадовай Ганусі Сямагі з рамана “Млечны Шлях” увабраў усе тыя сімвалічныя рысы, што заяўляліся празаікам у папярэдніх творах. М.Тычына як кульмінацыйны момант згаданага рамана адзначае “маналог-споведзь, маналог-крык” маладога байца Уладзіміра Ярмаціцкага. “Уражлівага і чулага, Уладзіміра доўга мучыла думка аб жахлівай будучыні, якую фашызм рыхтуе яму і яго дачцы” [Гісторыя

беларускай савецкай літаратуры: У 2 ч. / Пад. рэд. І.Навуменкі і інш. – Мн.: Выш. школа, 1981 – 1982. – Ч 1. – 1981. – 382 с. С. 304], – слухна сцвярджае даследчык. Аўтарскае бачанне значнасці вобраза Ганусі якраз і заключана ў словах былога студэнта Ярмаціцкага, калі той расказвае пра свой страшны сон: “На адну хвіліну мне загадалі адагнуцца ад работы і сказалі: трэба, каб у цябе была дачка, такая, як ты: такога ж цёмнага воласу і з такім звонкім голасам. Мне загадалі мець дачку, бо ім трэба было мець з цёмнымі валасамі і звонкім голасам служанку таму іхняму маладому чалавеку, які павінен будзе вырасці ў мужчыну, пакуль мая дачка народзіцца і вырасце ў дзяўчыну” [Чорны К. Выбраныя творы. – Мінск: Маст. літ., 2000. – 608 с. С. 208].

Кузьма Чорны выкрывае самую сутнасць нявольніцтва і духоўнага рабства, якое пагражае нашчадкам у выпадку перамогі любога таталітарызму – савецкага або фашысцкага. Новае, пасляваеннае, адраджэнне Беларусі, верыць пісьменнік, – у будучыні, якую трымае ў сваіх руках тая Гануся-дзяўчынка, што цудам засталася жыць. Вуснамі Уладзіміра прэзаік акрэслівае сэнс захавання яе жыцця – той дачкі-дзяўчынкі і будучай маці, якая “павінна радзіцца на свет, каб уведаць, што свет вялікі, вольны, шчаслівы, радасны, і ніякай казармы ў ім не будзе чалавеку, і што жыць на свеце – гэта значыцца мець шчасце...” [Чорны К. Выбраныя творы. – Мінск: Маст. літ., 2000. – 608 с. С. 210].

Вобразы Ганусі, Марыны Сямагі (“Млечны Шлях”), Маленькай жанчыны, Марыны Астаповіч і Насці Вялічкі (“Вялікі дзень”), Нявадавай Волечкі, Ракуцька Лізаветы і Лізачкі Лукашэвіч (“Пошукі будучыні”) – алюзія з багдановічаўскай Мадоннай, дзяўчынкой-маці, якая ўспрымаецца як увасабленне адзінства продкаў і нашчадкаў. Яна кожны раз нараджае сусвет на пакуту з надзеяй, што пакута апошняя. Ёсць тут агульныя рысы і з купалаўскім вобразам Маладой Беларусі. У шчаслівай будучыні дзяўчынкі заключаны ўсе найлепшыя чалавечыя памкненні, надзея загінуўшага мужчынскага, бацькоўскага пакалення на працяг жыцця, працяг гісторыі народа.

Тэма пранікнення катастрофічных разбурэнняў вайны ў псіхалогію канкрэтнага чалавека, у лёс свайго народа і ўсяго чалавецтва стала лейтматывам раманнай прозы пісьменніка. С.Андраюк так акрэсліў яе унікальнасць: “У апошніх раманах няма апісанняў вялікіх баёў, няма сваёй ці варожай арміі, няма ваенных разважанняў. Ёсць іншае: ёсць глыбокае адчуванне вайны, ёсць чалавек у вайне, ёсць вайна ў чалавеку” [Андраюк С. Пісьменнікі. Кнігі: Літ.-крытыч. артыкулы. – Мінск: Маст. літ., 1997. – 319 с. с. 40]. І жанчына з яе тонкай ментальнасцю апынаецца ў нечалавечых умовах вайны, на якой разбураецца не толькі нармальнае жыццё, гаспадарка, а і нешта

большае – духоўнасць, чалавечнасць. Ад гэтага церпяць яны, прадстаўніцы “трэцяга пакалення”, дзяўчынкі з “украдзеным маленствам”, жыццё якіх – шанц для адраджэння нашага народа.

У апавяданнях “Расплата”, “Маленькая жанчына”, “Бацька”, “Восень” таксама прысутнічае вобраз дзяўчынкі-падлетка, дзяўчынкі-маці.

Дванаццацігадовая Маленькая жанчына з аднайменнага апавядання, Лізавета (“Восень”), Лізанька (“Пошукі будучыні”), Насця (“Расплата”), Насцечка (“Бацька”), Насця Вялічка (“Вялікі дзень”) – гэта ўсё той жа вобраз юнай Беларусі, само існаванне якой пастаўлена пад пагрозу. Юнацтва Лізаветы і Лізачкі Лукашэвіч назаўжды звязана з успамінам пра канцэнтрацыйны лагер: Лізавета, ледзьве жывая, вяртаецца адтуль дадому, да маці, а Лізачку Лукашэвіч выбаўляюць з палону партызаны на чале з яе бацькам. Насцю і Насцечку напаткала гвалтоўная смерць ад рук фашыстаў, і за гэта помсцяць іх бацькі. Насцечку Вялічку вынес з падпаленага карнікамi млына дзед.

Лёс распарадзіўся так, што, не паспеўшы спазнаць шчаслівага дзяцінства, жыцця, дзяўчынкі зноў, каторы раз, як іх маці і бабулі, развітваюцца з ім, прымаюць на сябе ўдар жорсткага дарослага свету.

Канцэптуальнае значэнне поўнага трагізму і надзеі вобраза-сімвала дзяўчынкі-дзяўчыны-маці, забітай, згвалтаванай, знявечанай, выяўлена Кузьмой Чорным у апавяданні “Маленькая жанчына” так: “Каб увесць свет, як вялік ён ні ёсць, ад усіх сваіх пачаткаў і бязмежнасці сабраўся і ажыў, як вялікая істота, з вачыма, каб бачыць, з вушыма, каб чуць, з душой, каб адчуваць, з розумам і думкамі, – сумленне кінула б яго ніц перад гэтым дзіцем. Ён страсянуўся б ад жаху, што так не ўдаўся ў ім сэнс шмат чаго, што ён церпіць на сабе” [Чорны К. Выбраныя творы. – Мінск: Маст. літ., 2000. – 608 с. С. 544].

“Той, хто мае вушы, хай пачуе, той, хто мае вочы, хай убачыць...” – біблейскі матыў праменіць з кожнага радка, як у малітве. Чыстае, цнатлівае дзіця гэтага свету і яго будучая маці, перад кім чалавек павінен “упасці ніц” – гэта дзяўчынка-маці з дзіцем на руках – чорнаўская Мадонна, Дзева Марыя, у руках якой лёс Сусвету.

Такім чынам, значэнне вобраза дзяўчынкі-маці ў ваеннай творчасці Кузьмы Чорнага для раскрыцця вобраза беларускі і Беларусі цяжка пераацаніць. Рэлігійныя матывы, выкарыстаныя пісьменнікам, узнімаюць гэты вобраз да ўзроўню архетыпа, робяць яго зразумелым для кожнага, хто ўпершыню знаёміцца з таленавітай прозай беларускага Дастаеўскага.

РЭЗЮМЭ

І.Дз Воюш “Мадонна на вайне”

Аб’ектам даследавання ў артыкуле І.Дз Воюш “Мадонна на вайне” з’яўляецца творчасць Кузьмы Чорнага перыяду Вялікай Айчыннай вайны, прадметам – выяўленне вобраза дзяўчынкі-маці ў творах гэтага часу. Аўтар схіляецца да думкі, што гэты жаночы персанаж з’яўляецца значным не толькі для творчасці дадзенага пісьменніка, але і для беларускай прозы ў цэлым, бо ён канцэптуальны і сімвалічны.

RESUME

I. Voyush “Madonna in the War”

The object of research in the article of I. Voyush “Madonna in the War” are Kuzma Chorny’s works of the Great Patriotic War period, the subject – description of the teenage mother image in the works of this period. The author is inclined to believe that this women’s personage is significant not only for this writer but for the whole Belarusian prose because it is integral and symbolic in essence.